

577

2016

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

Бойко Ірина Іванівна

УДК 159.922.7

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ПІДЛІТКА ДО
НОВИХ УМОВ НАВЧАННЯ

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

НБ НПУ
імені М.П. Драгоманова

100310059

БІБЛІОТЕКА
НПУ імені М.П. Драгоманова

КИЇВ–2002

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор психологічних наук, професор
Приходько Юлія Олексіївна,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова,
професор кафедри педагогіки і психології.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор,
дійсний член АПН України,
Бех Іван Дмитрович,
Інститут проблем виховання, директор;

кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник,
Пенькова Олена Іванівна,
Інститут психології імені Г.С. Костюка,
провідний науковий співробітник лабораторії
психології особистості.

Провідна установа – Інститут педагогіки і психології професійної
освіти, АПН України, відділ психології трудової і
професійної підготовки, м. Київ.

Захист відбудеться “7” березня 2002 р. о 16 год. 30 хв. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.02 в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, 01601 м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601 м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий “6” лютого 2002 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.В. Долинська.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Реформування системи освіти, котре нині відбувається в Україні, висунуло на порядок денний питання подальшої наукової розробки теоретичних і прикладних аспектів проблеми адаптації шкільної та студентської молоді до нових умов навчання. Адже, у зв'язку з появою навчальних закладів нового типу (гімназій, ліцеїв, коледжів), зміна місця навчання, особливо для підлітків, нині є типовим явищем. Проте, як свідчать життєва практика та наукові дослідження, далеко не кожен з них спроможний швидко і без особливих психологічних травм адаптуватись до нової соціальної ситуації, свого нового статусу, а це, безумовно, позначається не лише на самопочутті підлітка, але й на якості засвоєння ним знань, взаєминах з однолітками, батьками та педагогами, на його поведінці, вчинках та особистісному становленні загалом.

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що адаптивні механізми у старшому підлітковому віці розвинуті недостатньо (І.Булах, Т.Драгунова, Л.Жезлова, Л.Закутська, В.Каган, І.Кон, М.Кле, О.Личко, Н.Максимова, О.Новикова, С.Подмазін, Г.Прихожан, М.Раттер, І.Сабанадзе, Г.Чуткіна, О.Яковлева та інші). Саме тому підлітки важко адаптуються до нових умов життєдіяльності. Крім того, труднощі процесу адаптації підлітків підсилюються "кризовістю" та "критичністю" цього вікового етапу у розвитку особистості, що виражається у підвищеній тривожності, пов'язаній, головним чином, з особливостями самооцінки, необхідністю вибору майбутньої професії, у труднощах входження у доросле життя, непідготовленістю до виконання нових соціальних ролей, суперечностями у сфері спілкування тощо.

Різні аспекти проблеми адаптації були предметом вивчення як вітчизняних, так і зарубіжних вчених (Ф.Александр, Р.Бенедикт, Дж.Даллард, М.Мід, Н.Міллер, Р.Сірс, Т.Френч та ін.), проте й досі відсутній єдиний погляд на саму сутність даного поняття. Досить неоднозначно визначаються критерії виміру рівнів адаптивності, умови та психологічні механізми прискорення даного процесу на різних вікових етапах та у різних сферах життєдіяльності людини, недостатньо з'ясовані зовнішні та внутрішні чинники адаптації, а також питання про те, як впливають індивідуально-психологічні та особистісні характеристики суб'єкта на особливості його адаптації до нових умов навчання тощо.

Залишається багато нез'ясованого у питанні адаптації студентів-першокурсників вузу до нових умов навчання, хоча йому присвячена ціла низка досліджень (І.Варава, М.Левченко, О.Мороз, Г.Панченко, В.Семиченко та інші). Вчені наголошують на важливості дослідження даної проблеми, підкреслюючи при цьому, що соціальну адаптацію неможливо виключити ні з процесів соціалізації і виховання, ні з життя взагалі, оскільки це "багатофакторний та багатовимірний процес входження особистості у нове соціальне оточення з метою спільної діяльності у напрямку прогресивної зміни як особистості, так і середовища" (О.Мороз).

Цілеспрямований аналіз літературних джерел засвідчив, що до теперішнього часу не стала предметом глибокого вивчення соціально-психологічна адаптація професійно зорієнтованих підлітків, зокрема особливості її протікання в нових умовах їхнього навчання. Водночас відомо, що саме професійна адаптація зумовлює поглиблення знань, умінь та навичок, духовне зростання особистості, успішне оволодіння майбутньою професією. Крім того, в уже відомих дослідженнях недостатньо враховується такий важливий аспект, як управління процесом адаптації. Розробка корекційних заходів з прискорення адаптації і запобігання дезадаптації – це ключові питання даної проблеми.

Зважаючи на соціальну значущість проблеми адаптації та її недостатню розробку в психолого-педагогічній науці, нами була обрана тема дисертаційного дослідження **“Соціально-психологічна адаптація підлітка до нових умов навчання”**.

Тема дисертації входить до плану науково-дослідних робіт кафедри психології і педагогіки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова та затверджена на Вченій раді університету 14 лютого 2001 р., протокол №7 та на раді з координації психолого-педагогічних досліджень АПН України 20 лютого 2001 р., протокол №2.

Об'єктом дослідження є соціально-психологічна адаптація.

Предметом дослідження є особливості соціально-психологічної адаптації підлітків на початкових етапах їх навчання в педагогічному училищі.

Мета дослідження полягає у розкритті психологічних особливостей адаптованості підлітків та соціально-психологічних чинників прискорення процесу їх адаптації до нових умов навчання.

В основу дослідження було покладено **припущення** про те, що особливості адаптації підлітка до нових умов навчання визначаються його індивідуально-типологічними й особистісними характеристиками, а її рівень можна підвищити спеціальною системою роботи з використанням активних методів навчання, спрямованих на прискорення даного процесу.

Для досягнення мети дослідження та перевірки гіпотези необхідно було розв'язати наступні **завдання**:

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми соціально-психологічної адаптації у вітчизняних та зарубіжних дослідженнях.

2. Виявити основні індивідуально-типологічні й особистісні характеристики студентів старшого підліткового віку (I курсу) педагогічного училища та їх зв'язок з якістю адаптації.

3. Проаналізувати систему внутрішніх та зовнішніх чинників адаптації студентів підліткового віку.

4. Визначити критерії і рівні адаптації підлітків.

5. Розробити адаптивно-розвивальну програму для підлітків з оптимізації їх адаптації до нових умов навчання та розв'язання завдань постстресової реадaptaції.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали: системно-діяльнісна парадигма в дослідженнях психічного (О.Леонт'єв, О.Асмолов), в дослідженнях різних аспектів виховання особистості (Г.Балл, І.Бех, М.Боришевський, Г.Костюк, С.Максименко, Ю.Приходько, В.Семиченко, О.Скрипченко та ін.); ряд положень, сформульованих в рамках діяльнісного підходу (О.Леонт'єв, В.Віллонас, С.Сурков, О.Тихомиров, К.Ізард, Б.Додонов, В.Басін та ін.); про роль емоцій в психічній регуляції (П.Анохін, В.Калін, В.Дашкевич, О.Чебикін); про особливості саморегуляції (К.Абульханова-Славська, М.Боришевський, В.Калін, Н.Пейсахов, К.Платонов, І.Чеснокова та ін.); про корисний результат як наслідок системної реакції саморегуляції особистості (С.Льїн); положення про опосередкування “зовнішніх дій внутрішніми умовами” (С.Рубінштейн, К.Платонов); концепції цілісної інтегральної індивідуальності (Б.Анан'єв, В.Мерлін, В.Русалов та ін.); теоретичні положення про психофізіологічний стан як функціональну систему (А.Карпухіна, П.Некіфоров, М.Чайнова); концепції адаптації людини (Ю.Александровський, Ф.Березін, Ц.Короленко та ін.).

Методи дослідження: аналіз науково-теоретичних джерел з проблеми дослідження, моделювання, цілеспрямоване спостереження, самоспостереження, бесіди, анкетування, інтерв'ю, тестування, самозвіти та самоописи, констатуючий та формуючий експерименти, проєктивні методики та методи статистичної обробки даних.

Базою дослідницької роботи виступило Коростишівське педагогічне училище імені І.Я. Франка Житомирської області. Дослідженням було охоплено 130 студентів І курсу підліткового віку (набір на базі 9-ти класів).

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягає: в уточненні понять адаптивності та адаптації; у з'ясуванні взаємозв'язку адаптації з індивідуально-типологічними й особистісними характеристиками підлітків; у виділенні критеріїв (продуктивного, який характеризує адаптацію з точки зору ефективності певного виду діяльності, та гомеостатичного, який є показником “витрат” на адаптацію і який характеризує її з точки зору витрат психофізіологічних ресурсів і збереження фізичного і психічного здоров'я) та рівнів (високий, середній, низький) соціально-психологічної адаптації підлітків; у виявленні особливостей функціонування когнітивного, емоційно-оцінного та поведінкового компонентів у процесі адаптації; в обґрунтуванні системи психокорекційних заходів, спрямованих на активізацію та прискорення процесу адаптації студента-підлітка. Дослідження дозволило поглибити розуміння механізму соціально-психологічної адаптації як властивості особистості, з'ясувати особливості процесу саморегуляції та його зв'язку з емоційною сферою, обґрунтувати погляд на соціально-психологічну адаптацію як полісистемну властивість людини, що загалом розширює уявлення про її сутність і дозволяє включити дане явище в більш широкий контекст загальнопсихологічної теорії адаптації в складних (екстремальних) умовах.

Практичне значення дисертаційного дослідження визначається розробкою методичних рекомендацій з питань організації та впровадження у

шкільну практику адаптивно-розвивальної програми для підлітків; створенням методичного забезпечення формування механізму адаптації підлітка на початкових етапах навчання в закладах нового типу. Результати дослідження можуть безпосередньо використовуватися викладачами, практичними шкільними психологами для організації індивідуального підходу і прогнозування успішності поведінки у ситуаціях різної якості, різного змісту та значення для підлітка; з'ясування глибинних особистих проблем у досягненні життєвих цілей та пошуку внутрішніх перешкод у здійсненні поведінки; організації та проведення тренінгів за адаптивно-розвивальною програмою для дезадаптованих підлітків.

Надійність і вірогідність отриманих результатів та висновків забезпечена всебічним розглядом предмета дослідження, теоретико-методологічним обґрунтуванням вихідних позицій, використанням взаємодоповнюючих методів, що відповідають меті та завданням дослідження; репрезентативністю вибірки, кількісним і якісним аналізом емпіричних даних, використанням методів математичної статистики.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні результати дослідження доповідались та обговорювались на обласній науково-практичній конференції “Психолого-педагогічні проблеми педагогічного керівництва процесом соціалізації особистості в сучасних умовах” (Житомирський ОППО. –Житомир, 1999 рік), на Міжнародній науково-практичній конференції “Проблеми розвитку особистості сучасної людини” (Житомирський ДПУ імені І.Я. Франка. –Житомир, 2000 рік), на засіданнях наукової ради інституту та кафедри педагогіки і психології Житомирського ОППО (1997–2001 р.), на звітних науково-практичних конференціях викладачів НПУ імені М.П. Драгоманова (200–2001 р.). Впровадження результатів дослідження здійснювалось у виступах автора перед слухачами курсів підвищення кваліфікації вчителів Житомирського ОППО (1997–2001 р.), проведенні тренінгів за адаптивно-розвивальною програмою з підлітками загальноосвітніх шкіл та Коростишівського педагогічного училища, про що свідчать такі довідки: № 180 від 12. 12. 2000 р.; № 290 від 12. 12. 2000 р.; № 340 від 13. 12. 2000 р.; № 67 від 13.12. 2000 р.

Публікації. Основний зміст роботи відображено у 5 публікаціях, серед яких 3 статті у наукових фахових виданнях, матеріалах конференцій.

Структура дисертації. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та вісьми додатків. Загальний обсяг дисертації 200 сторінок. Робота містить 17 таблиць та 1 рисунок на 10-ти сторінках. Список літератури нараховує 273 джерел.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, виділено об'єкт і предмет дослідження, визначено його мету, сформульовано гіпотезу, завдання, розкрито методологічні та теоретичні засади, методи дослідження,

висвітлено наукову новизну, теоретичну і практичну цінність роботи, форми її апробації та наведено відомості про структуру дисертації.

У першому розділі **“Теоретичний аналіз проблеми адаптації особистості”** міститься аналіз наукових підходів до вирішення проблем адаптації як об’єкту дослідження, висвітлення проблематики підліткового віку з погляду проявів індивідуально-психологічних особливостей та основних тенденцій становлення потенціалу “Я”; висвітлення неперервності адаптації, що відбувається у складному соціально-психологічному середовищі, що є актуальним рівнем середовища життєдіяльності (просторові, часові і змістовні рамки). Можна виділити різні концептуальні підходи до данної проблеми: положення про єдність організму і середовища, про теорію відображення і її зв’язок з адаптацією (Ч.Дарвін, І.Сеченов, І.Павлов, О.Ухтомський, Ж.Піаже та ін.); концепція гомеостазу (К.Бернер, У.Кеннон, Р.Ешбі), концепція функціональних систем (П.Анохін, Ю.Александровський), психосоматичні концепції (Ф.Басін, Д.Дубровський, К.Платонов, С.Рубінштейн), концепція “загального синдрому” (або стресу) Г.Сел’є.

Проблеми адаптації людини активно розроблюються в західній психології на базі необіхевіоризму (Н.Міллер, Дж.Даллард, Р.Сірс та ін.) та відгалужень психоаналітичної психології, пов’язаних із культурною антропологією (Р.Бенедикт, М.Мід), психосоматичною медициною (Ф.Александр, Т.Френч).

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що серед вчених склалися різні точки зору на сутність цього поняття. Одні автори розглядають соціальну адаптацію як процес освоєння та засвоєння індивідом суспільних відносин, норм поведінки та системи цінностей (Г.Андреєва, А.Борискін, Н.Лукашевич, М.Мірошнікова, І.Милославова, В.Немировський, В.Розов, Н.Сарджеладзе), інші (Н.Анікієва, Ю.Альошина Г.Медведев, М.Робер, Б.Рубін, Ю.Колесников) вбачають у ній процес засвоєння особистістю соціального досвіду суспільства в цілому та мікросередовища, до якого вона належить.

Процес адаптації, зокрема, був предметом вивчення і вітчизняних вчених (А.Алексюка, І.Булах, Л.Закутської, М.Левченко, О.Мороза, Г.Панченка, О.Плотнікової, І.Сабанадзе, В.Семиченко, О.Скрипченка, Г.Хомич, Г.Чуткіної, Т.Яценко).

Проблеми професійної адаптації молодого вчителя висвітлює в своїх роботах О.Мороз.

Розглядаючи соціальну адаптацію як безперервний процес, вчені пов’язують її з кардинальними змінами діяльності індивіда та його соціального оточення (Б.Андреєва, О.Асмолов, І.Булах, Ф.Березін, Л.Виготський, Л.Гримак, О.Леонтьєв, В.Лебедев, М.Милославова, К.Обуховський, С.Рубінштейн, В.Казначеев, Г.Хомич та ін.), з потребою в адаптації людини під час освоєння нею нових видів соціальної діяльності (Н.Лукашевич, О.Мороз, Н.Дж. Смельзер, В.Розов, Г.Югай, Т.Шибутані), з процесом поступового перетворення

суспільних норм та ідеалів в особистісні установки й цінності (Г.Д'яконов, М.Єрмоленко, О.Мороз, Л.Попова, Г.Ковальов, Л.Шпак).

Поняття адаптація, адаптованість, адаптивність були об'єктом наукового аналізу в напрямках фізіологічної, філософської, педагогічної та психологічної наук. Розглядаючи застосування поняття адаптації у психології, вчені виділяють два моменти: перший – це взаємообумовленість акомодативного і асиміляційного процесів (О.Леонт'єв, У.Найсер, Ж.Паже, Ю.Рум'янцев та ін.); другий – залежність характеру адаптаційних можливостей від стадії онтогенезу (Г.Балл, М.Басов, Л.Божович, Є.Ільєнков, О.Лазурський, В.М'ясіщев, П.Перепелиця).

Адаптивні функції властивостей індивідуальності (психофізіологічні, конституційно-морфологічні, нейродинамічні та характерологічні) вивчали: Б.Анан'єв, Г.Айзенк, Г.Акінщикова, М.Марикян, В.Мерлін, В.Натаров, В.Рожественська, В.Ротенберг, В.Розов, В.Рибалка, В.Русалов, В.Суворова, В.Казначеев, Ц.Короленко, Н.Колизаєва, Е.Кречмер, С.Салатитян, С.Стівенс, Я.Стреляу, Д.Елькіна, У.Шелдон.

Аналізу адаптивної ролі таких властивостей як тривожність та навіюваність присвячені роботи О.Прихожан, К.Сантросян, вивченню парадоксальності проявів властивостей в адаптації – роботи М.Мірошнікова, Р.Михайлова, Р.Рожанц, а впливу загострених рис характеру (акцентуацій) на процес адаптації – К.Леонгарда, О.Лічко, С.Подмазіна та інших.

Особливу увагу в психологічних дослідженнях вчені приділяють порушенням адаптації та виділяють такі тенденції функціонування цілеспрямованої системи: адаптивність-неадаптивність (Г.Акофф, Ф.Еммері, В.Лебедев, В.Петровський, А.Фурман).

У нашому дослідженні психологічне поняття адаптації розглядається як своєрідний вид діяльності – адаптивної діяльності, яка обумовлена змінами у взаємодії особистості та навколишнього середовища і спрямована на оптимізацію цієї взаємодії. Це можливо на основі оцінки характеру взаємодії особистості і навколишнього середовища і, якщо це необхідно, певної корекції цієї взаємодії. Адаптація розглядається у діалектичному поєднанні трьох основних рівнів – біологічного, психологічного, соціального. Для нас цікавим було вивчення адаптації на психологічному і соціальному рівнях. В даному дослідженні основна увага була зосереджена на аналізі внутрішніх і зовнішніх детермінантів адаптації та на аналізі когнітивної, емоційно-оцінної та поведінкової складових образу “Я” підлітка.

У результаті ми дійшли висновку про перспективність і доцільність продовження подальшого пошуку у напрямку розкриття психологічних особливостей соціально-психологічної адаптації студента-підлітка та шляхів її прискорення до нових умов навчання.

Організація, проведення та результати емпіричної частини дослідження репрезентовані у другому розділі “Експериментальне вивчення адаптації студентів підліткового віку I курсу педагогічного училища до нових умов навчання”. Визначено етапи експериментального дослідження чинників

адаптації студентів підліткового віку, відповідні їм завдання та адекватні статистичні методи для їх вирішення, обґрунтовано доцільність використання відповідного методичного інструментарію.

Описані результати аналізу залежності процесу адаптації студента-підлітка від його функціонального стану. Представлені результати дослідження основних критеріальних груп адаптивності підлітків в нових умовах навчання та життєдіяльності; особливостей когнітивного, емоційно-оцінного та поведінкового конструктів адаптації. Визначені критерії та рівні соціально-психологічної адаптації студента підліткового віку.

Перехід підлітка зі школи до педагогічного училища, зміна його соціально-рольової позиції учня на нову – професійно зорієнтованого студента, в основі функціонування якого полягає принцип самовиховання та саморозвитку, встановлення взаємодії з викладачами та ровесниками, оволодіння новими формами, засобами і методами навчання, являє собою складний процес адаптації до нових умов навчання. Дослідження цього складного динамічного процесу в нашій роботі здійснювалося за такими показниками адаптації студентів-підлітків, як: психічне та фізіологічне здоров'я, індивідуально-особистісний, когнітивний, емоційно-оцінний та поведінковий.

У нашому дослідженні особливостей соціально-психологічної адаптації студентів підліткового віку до нових умов навчання в педагогічному училищі ми виокремлювали та враховували як зовнішні, так і внутрішні його чинники, а саме: а) особливості навчально-виховного процесу (особливості впливу організації навчання, форми контролю, режиму занять, самостійної роботи, відповідність обсягу навчального навантаження на морфофункціональні можливості студентів-підлітків (динаміка розумової працездатності, маси тіла (дефіцит та надлишок), гемоглобіну крові, АТ, соматичних скарг та “задоволеності – незадоволеності” підлітком своїм станом здоров'я); соціальні зв'язки та середовище (стресогенні ситуації); б) індивідуально-психологічні особливості студентів-підлітків (особливості предметного та комунікативного аспектів темпераменту підлітків; адаптивні можливості студентів-підлітків на когнітивному, емоційно-оцінному рівні та регуляції поведінки; рівень тривожності, самооцінки, здатності до самоуправління; комунікативні здібності). Важливим моментом при цьому є врахування професійно-педагогічної спрямованості навчальної діяльності підлітків та її вплив на їх особистісне зростання, формування “Я-концепції”.

В розділі обґрунтовується залежність широти адаптивних можливостей підлітків до нових умов навчання від їх стану здоров'я. Дослідження показало, що далеко не всі студенти I курсу мають гарний стан здоров'я, а ускладнення, які виникають під час навчального процесу, погіршують його, суттєво знижують адаптивні можливості підлітків і таким чином гальмують їх адаптацію до нових умов навчання. Про це також свідчать суб'єктивні оцінювання підлітками погіршення свого самопочуття та стану здоров'я (89%) на початкових етапах навчання в педагогічному училищі. В результаті

обстеження 130 підлітків було виділено три групи: I – здорові підлітки; II – підлітки, які мають різні функціональні відхилення в органах і системах (ті, які довго та часто хворіють); III – підлітки з хронічними захворюваннями. В результаті подальшого дослідження ці підлітки склали адаптивну (42 особи), неадаптивну (56 осіб) та дезадаптивну (32 особи) групи.

Одним із головних зовнішніх чинників гальмування у подоланні труднощів адаптації підлітків до нових умов навчання є стресогенні ситуації, що спричиняють у підлітків (100%) стани емоційного напруження з ряду причин. Результати дослідження показали, що перше місце серед досліджуваних посідає переживання з приводу успішності (чи неуспішності) у навчанні. У таблиці 1 приведені результати порівняльної характеристики ієрархій найбільш стресогенних ситуацій, які виникають під час адаптації підлітка до нових умов навчання. Із тринадцяти ситуацій, оцінених студентами-підлітками неадаптивної групи як найбільш стресогенні, три стосуються проблеми успішності у навчанні і три – питань взаємостосунків з партнерами. Підлітками адаптивної групи були визначені як найбільш стресогенними ситуації, що пов'язані з успіхом (неуспіхом) можливостей самореалізації.

Таблиця 1

Аналіз стресогенних ситуацій, які виникають в нових умовах навчальної діяльності студентів підліткового віку на початкових етапах навчання у педагогічному училищі

Ситуація	Адапти вні	Неадапти вні
	ранги	
1. Успішність з навчальних предметів	1	1
2. Ситуація спілкування з батьками		
3. Одночасне спілкування з партнерами, які різні за характером та поведінкою	6	
4. Ситуація прояву та оцінювання моїх здібностей, знань перед аудиторією	2	3
5. Ситуація оцінювання і прогнозування свого успіху (неуспіху) між тим, що задумано, очікується, планується, та результатами реальної предметної дії	3	4
6. Ситуація оцінювання успіху (неуспіху) з боку партнерів по спілкуванню		5
7. Виконання нових обов'язків у групі		
8. Виконувати роль лідера групі	4	
9. Ситуація оцінювання моєї зовнішності		
10. Ситуація спілкування з директором педучилища		
11. Ситуація знайомства, спілкування з хлопцем (дівчиною)	5	6
12. Ситуація будь-яких контактів з викладачами	6	2
13. Нові соціальні контакти з людьми старшого віку		

Однак, в цілому, емоційно-оцінний конструкт адаптації (його негативні характеристики – наявність високих показників різних видів тривожності, соціального стресу, фрустрації потреби у досягненні мети, страху самовираження як показників слабкої психологічної стійкості тощо) є визначальним гальмівним чинником у подоланні негативних наслідків дії стресогенної ситуації. У зв'язку з цим була поставлена проблема вивчення зв'язку особливостей протікання адаптації підлітка з його емоційним станом, зокрема, тривожністю. У таблиці 2 представлені результати аналізу інтенсивності прояву тривоги у студентів-підлітків I курсу в період адаптації до нових умов навчання. Результати дослідження тривожності свідчать про те, що студенти-підлітки знаходяться в емоційній напрузі, відчувають дискомфорт, страхи. Такі негативні стани впливають на їх емоційно-вольову сферу, концепцію “Я-образу”, стають джерелом дизгармонії, гальмують та порушують процес адаптації, спричиняють дезадаптацію.

Таблиця 2

Інтенсивність прояву тривоги у студентів-підлітків I курсу в період адаптації до нових умов навчання

Рівні прояву тривоги	Кількість підлітків (%)		
	адаптивні	неадаптивні	дезадаптивні
Високий (некомпенсований)	–	34	79,4
Помірний (компенсований)	0,7	66	20,6
Слабкий (компенсований)	99,3	–	–

Згідно з діагностичним підходом до адаптації був проведений порівняльний аналіз індивідуально-типологічних та особистісних особливостей підлітків у процесі соціально-психологічної адаптації до нових умов навчання. Так, зокрема, в результаті дослідження особливостей предметного та комунікативного аспектів темпераменту (таблиця 3), встановлено значну відмінність між адаптивними, неадаптивними та дезадаптивними групами.

Як свідчать одержані дані, ці відмінності особливо яскраво виражені за 2-ю, 4-ю, 5-ю, 6-ю, 7-ю шкалами. Найвищий показник за шкалою “темپ (або швидкість)”, який свідчить про конституційно обумовлену активність, являє собою адаптивну психодинамічну властивість, а неадаптивну – емоційність.

Аналіз особистісних властивостей підлітків, які вимірювалися за методикою ММРІ (СМІЛ), показав, що за більшістю показників (окрім “соціальної бажаності” та “низькі здібності до досягнення мети”) виявлено суттєві відмінності. Показники основних та оцінних шкал адаптивної групи переважно знаходяться в рамках нормативного розкидання, неадаптивної та дезадаптивної – поза межами норми (80 % переважно за окремими шкалами;

46% – піки перевищують 80 Т-балів, 37 % – перебувають в рамках 70 – 79 Т-балів).

Таблиця 3

Результати порівняльного аналізу особливостей предметного та комунікативного аспектів темпераменту студентів-підлітків I курсу в період адаптації до нових умов навчання

Показники темпераменту	Адаптивні	Рівні (%)			Неадаптивні	Рівні (%)			Деадаптивні	Рівні (%)		
		високий	середній	низький		високий	середній	низький		високий	середній	низький
1. Предметна ергічність	42	27,5	46,3	26,2	56	3,3	56,7	40	32	–	57	43
2. Соціальна ергічність		45	38,8	16,2		23,3	33,3	43,4		12	42	46
3 Пластичність		26,2	43,8	30		20	46,7	33,3		10	32	58
4. Соціальна пластичність		7,5	56,3	36,2		–	54	46		–	40	60
5. Темп (або швидкість)		40	33,8	26,2		10	40	50		12	30	58
6. Соціальний темп		36,2	42,5	21,3		16,7	40	43,3		8	34	58
7. Емоційність		15	32,5	52,5		20	56,7	23,3		40	48	12
8. Соціальна емоційність		20	32,5	47,5		23,3	56,7	20		50	44	6

Найвищі показники у групі неадаптивних виявлено за шкалами “індивідуалістичність” та “тривожність”, які вказують на інтровертність, емоційну холодність, нервовість, тривожність, дискомфортність, невпевненість, зниження загальної продуктивності, комплекс провини, неповноцінності тощо. Такий стан виникає внаслідок довгої емоційної напруги, хронічного захворювання та індивідуально-особистісних неадаптивних властивостей. Такими властивостями неадаптивної та дезадаптивної груп стали: ригідності, індивідуалістичність, песимістичність, інтроверсія, які пов’язані між собою через показник тривожності, та соціальна бажаність, інтелектуальний коефіцієнт, інтелектуальна ефективність, які пов’язані з показниками зверхконтролю, емоційної лабільності, імпульсивності.

Отже, в результаті аналізу ми дійшли висновку, що адаптивними властивостями є: особистісний самоконтроль, індивідуальна саморегуляція,

сензитивність, самореалізація, інтелектуальна активність, психодинамічна ергічність та пластичність, здібності до досягнення.

В результаті аналізу особливостей когнітивного, емоційно-оцінного та поведінкового конструктів адаптації підлітків встановлено, що когнітивний компонент адаптації підлітка характеризується показником успішності у навчанні, самоактуалізації, самоуправлінні, ступенем активності та інтенсивності в аналізі труднощів, які виникають в навчальній ситуації та життєдіяльності, пошуку шляхів їх вирішення, задоволеності своїми здібностями та мотивацією досягнення успіху.

На основі виділених у ході психодіагностики критеріїв (самоаналіз, рефлексія, самоактуалізація, самоуправління) нами визначено три рівні розвитку когнітивного компоненту адаптації підлітків визначених груп (адаптивної, неадаптивної, дезадаптивної): високий, середній, низький. Встановлено, що студентам-підліткам адаптивної групи притаманний високий рівень (56,4%), неадаптивної – середній (66,4%), дезадаптивної – низький (72%).

Емоційний компонент характеризується: самооцінкою вольових якостей, неадекватно завищеним або заниженим показником самоповаги, самооцінкою загальної психічної активності, особистісної та ситуативної тривожності, домінуванням емоційно-негативних або нейтральних ставлень при моделюванні стратегій життєвої перспективи. Нами виділено три рівні розвитку даного компоненту: високий, середній, низький. Встановлено, що студентам адаптивної групи притаманний загалом високий рівень емоційного компоненту (78%), неадаптивної – низький (65,4%), дезадаптивної – також низький (66,4%).

Поведінковий компонент адаптації студентів підліткового віку характеризується такими загальними особливостями: інтернальні-екстернальні якості, особливості темпераменту, суб'єктивний локус контролю поведінки. Типовими формами зовнішньої поведінки є: співпраця, уникнення, суперництво, компроміс.

Визначено три рівні розвитку поведінкового компоненту: високий, середній, низький. Встановлено, що студентам адаптивної групи притаманний високий рівень (51%), неадаптивної – середній (74%), дезадаптивної – низький (65%).

Аналіз розвитку структурних компонентів адаптації (когнітивного, емоційного, поведінкового) дозволяє нам на основі цих критеріїв виділити рівні соціально-психологічної адаптації: високий, середній, низький (табл. 4).

Таблиця 4

Частота розподілу рівнів адаптації студентів-підлітків I курсу педагогічного училища

Рівні адаптації	Кількість підлітків (%)		
	Адаптивні	неадаптивні	дезадаптивні
Високий	5,5	5,3	2,7
Середній	56,9	43,7	42,1
Низький	37,6	51,0	55,2

При **низькому рівні** адаптації підлітки характеризуються невисоким рівнем інтегруючої рефлексивності, при цьому диференціююча складність образу “Я” відзначається переважно негативним або нейтральним змістом. Емоційно-оцінний компонент образу “Я” студентів відрізняється високим рівнем самоповаги, недостатнім розвитком вольової сфери, загальної психічної активності. Підлітки малоконтактні, пасивні, безініціативні, їм притаманні негативні установки при формуванні моделі життєвої перспективи (образи “Я-минуле”, “Я-тепер”, “Я-майбутнє”). У них неадекватно завищені або занижені показники розвитку особистісної та ситуативної тривожності. Поведінковий компонент “Я-образу” цих підлітків характеризується домінуванням екстернальних тенденцій суб’єктивного локусу контролю, несформованим самоконтролем поведінки, схильністю їх до суперництва, агресії, уникнення у конфліктних ситуаціях.

При **середньому рівні** адаптації підлітки характеризуються середнім рівнем інтегруючої та диференціюючої рефлексивності. Когнітивні установки на себе носять емоційно-нейтральний або позитивний зміст. Емоційно-оцінний компонент образу “Я” підлітків відзначається адекватним рівнем розвитку самоповаги, вольової сфери. Їм властиві незалежність поведінки, комунікабельність, впевненість у собі; наявність позитивних або нейтральних установок при моделюванні стратегії життєвої перспективи (образи “Я-минуле”, “Я-тепер”, “Я-майбутнє”); адекватний рівень особистісної та ситуативної тривожності. Поведінковий компонент “Я-образу” проявляється у сформованих однаковою мірою інтернальних та екстернальних якостях суб’єктивного локусу контролю; схильності до співпраці, пошуку компромісних рішень, але за умов негативного педагогічного впливу-суперництва або уникнення.

Підлітки **високого рівня** адаптації відзначаються високим рівнем розвитку особистісної рефлексивності, її інтегруючої та диференціюючої складових. Вони характеризують себе переважно абстрактними, узагальненими, емоційно-позитивними установками. Емоційно-оцінний компонент образу “Я” відрізняється завищеним рівнем самоповаги, що пов’язано із самовпевненістю, імпульсивністю, екстравертованістю, комунікабельністю тощо. Нерідкими для підлітків є прояви комплексу вищості, демонстративної поведінки. Моделювання стратегії життєвої перспективи (образи “Я-минуле”, “Я-тепер”, “Я-майбутнє”) у цілому позитивне. Їм властиві низькі показники особистісної та ситуативної тривожності. Поведінковий компонент “Я-образу” характеризується домінуванням інтернальних якостей суб’єктивного локусу контролю; у зовнішній поведінці – ці підлітки схильні до співпраці, де вони виявляють елементи демонстративності, інколи суперництва, прояви лідерських якостей, організаторських здібностей.

Проаналізувавши результати дослідження, маємо підстави вважати, що внутрішні та зовнішні фактори певною мірою впливають на активізацію та прискорення у підлітків процесу адаптації до нових умов навчання. Тому

питання активізації та прискорення процесу їх адаптації вимагає не лише теоретичного, але й практичного вирішення.

У третьому розділі **“Система корекційних заходів прискорення соціально-психологічної адаптації студентів підліткового віку до нових умов навчання”** розглядаються основні підходи щодо психокорекції неадаптивних і дезадаптивних студентів підліткового віку та впровадження авторської адаптивно-розвивальної програми, метою якої є активізація і прискорення соціально-психологічної адаптації. Основною задачею психокорекційної роботи було: 1) реконструкція й формування змістовного компоненту самототожності; 2) тренування впевненості в собі та формування емоційно-ціннісного самоприйняття; 3) активізація і формування вмінь самопроєкції та аналізу складної ситуації. Для цього на практиці реалізовувалися комплексний тренінг і два основні види психологічної допомоги – консультативна та психотерапевтична (корекційна). Ці напрямки психологічної допомоги застосовувалися як певний алгоритм дій психолога під час комплектування тренінгових груп: I етап – встановлення доброзичливого, довірливого контакту зі студентами; ретельна їх психодіагностика з метою визначення рівня адаптації. II етап – визначення та формулювання особистісних проблем студента-підлітка, рівня їх усвідомлення та прагнення їх розв’язання. Для цього проводилися консультативні бесіди з кожним студентом, враховуючи принципи психологічної допомоги: добровільність, доброзичливість, безоцінне ставлення, забезпечення конфіденційності бесіди, професійної мотивованості. III етап – визначення засобів та методів психокорекційної роботи.

Враховуючи досвід формування груп активного соціально-психологічного навчання та особистісного зростання (Т.Яценко, С.Rogers, W.Schulz, L.Lewin та ін.), нами було здійснено їх комплектування за такими критеріями: а) кількість учасників у межах 12 – 14 осіб; б) гетерогенність за віком і статтю; в) наявність переважно нейтральних взаємин між підлітками до створення груп; г) по можливості однаковий рівень їх академічної успішності; д) пропорційний склад груп студентів з різними рівнями адаптації. IV етап – проведення тренінгу; повторна діагностика рівнів адаптації; аналіз та порівняння результатів із попередньо отриманими даними.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури, присвяченої засобам та методам психокорекційної роботи з підлітками (І.Дубровіна, С.Подмазін та ін.), всі підібрані та використані нами методики у адаптивно-розвивальній програмі були спрямовані на: активізацію у студентів когнітивного, емоційно-оцінного та поведінкового компонентів “Я-образу”, оволодіння навичками психофізіологічної релаксації.

Основною метою занять першого блоку була активізація самопізнання, розвиток у студентів особистісної рефлексії, підвищення рівня її реалістичності, позитивної насиченості, інтегруючої складності “Я-образу”; головною задачею другого – оптимізація адекватного рівня самоповаги, самооцінки вольових якостей, загальної психічної активності, особистісної та

реактивної тривожності; третього – формування інтернальних якостей контролю поведінки, самоаналізу і аналізу ситуацій, у зовнішній поведінці – навичок узгодження індивідуально-типологічних, особистісних особливостей та цілепокладання й цілереалізації, навичок співпраці, пошук компромісних рішень; формування навичок психотехнічного самоконструювання, актуалізації усвідомлення й побудови моделі ситуації і позитивних образів (“Я-минуле”, “Я-теперішнє”, “Я-майбутнє”); формування навичок здорового способу життя та мобілізації на досягнення успіху.

Заняття проводились у вигляді психотехнічних, рольових, ділових йгор та вправ, елементів психодрами, обговорень, тестування з інтерпритацією результатів, самозвітів, ведення щоденників самоспостереження та деякі специфічні види діяльності у групі (арттерапія, музикотерапія, пантоміма, брейнстормінг тощо).

Заняття в групах були організовані таким чином, що кожна зустріч, крім першої, починалася з рефлексії, яка забезпечувала зворотній зв’язок та надавала можливість тренеру групи дізнаватися про стан учасників, їх настрій та бажання продовжувати роботу у тренінгу. Одним із найважливіших та найцікавіших моментів для учасників тренінгу був етап звітування про виконання домашніх завдань: чи всім вдалося досягти мети завдання, які виникали труднощі, які почуття переживали.

В умовах адаптивно-розвивального тренінгу покращилася здатність студентів-підлітків тренінгових груп до самоаналізу, саморозкриття та самоактуалізації, про що свідчать результати аналізу їх самозвітів та заключної діагностики. Також у більшості досліджуваних помітною стала тенденція до зростання рівня самореалізації, гармонізації різних сторін образу Я. Відповідно зміст уявлень про Я характеризувався більшою інтегрованістю та структурованістю, він наповнився психологічним змістом.

Разом з тим спостерігалась тенденція до активнішої та продуктивнішої адаптивної діяльності, яка була більшою мірою, ніж раніше, представлена реальними успіхами у комунікативній діяльності, визначеними послідовними цілями та планами самореалізації. Намітилася лінія до кращого розуміння взаємозалежності між успіхом у адаптивній діяльності та індивідуальними особистісними властивостями. У студентів-підлітків змінилося ставлення до розуміння актуальної ситуації їх навчальної діяльності у педагогічному училищі та життєдіяльності у цілому, покращилася здатність до поглибленого її аналізу та самопізнання, що сприяло розширенню самоусвідомлення особистості як необхідної передумови розвитку когнітивної складової адаптації. Завдяки таким характеристикам у підлітків підвищилися адаптивні можливості як на потенційному рівні так і на актуальному, що створюють у особистості, з одного боку, здатність до протистояння відносно до відповідних видів дезадаптації та дезадаптованості, з іншого – забезпечують оптимальні умови процесу адаптації.

Аналіз результатів повторної діагностики рівнів адаптації після проведеної психокорекційної роботи представлений у таблиці 5. Одержані дані яскраво свідчать про її ефективність.

Таблиця 5

Показники зміни рівнів адаптації студентів-підлітків I курсу педагогічного училища

Рівні адаптації	Кількість підлітків (%)					
	до проведення психокорекції			після проведення психокорекції		
	адаптивні	неадаптивні	дезадаптивні	адаптивні	неадаптивні	дезадаптивні
Високий	5,5	5,3	2,7	20,6	9,4	5,9
Середній	56,9	43,7	42,1	58,7	60,5	50,3
Низький	37,6	51,0	55,2	20,7	30,1	43,8

Отже, запропонована адаптивно-розвивальна програма психокорекції в цілому успішно впливає на формування адекватного рівня образу “Я” студентів-підлітків всіх досліджуваних груп, зовнішні форми поведінки й реагування при складних ситуаціях та активізує і прискорює процес соціально-психологічної адаптації студентів підліткового віку до нових умов навчання.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведене теоретичне узагальнення і нове вирішення проблеми соціально-психологічної адаптації підлітків-студентів до нових умов навчання, що виявляється у розкритті психологічних особливостей цього процесу, визначенні критеріїв та рівнів адаптації, виявленні детермінантних психологічних факторів, а також в обґрунтуванні та апробації психокорекційної програми, спрямованної на активізацію та прискорення процесу адаптації.

1. Соціально-психологічна адаптація – це своєрідна інтегральна форма суб'єктної активності, яка є результатом виходу суб'єкта за межі об'єктивних вимог діяльності. В ній тісно переплетені і являють динамічну єдність як власний життєвий досвід підлітка, так і його творчий потенціал.
2. Особлива роль в процесі адаптації підлітка належить як його адаптивним властивостям, вмінню сприймати й аналізувати ситуацію навчання та життєдіяльності, так і бажанню, готовності, вмінню реалізувати свої задуми в конкретній практичній діяльності.
3. Зовнішні (нові умови, життєві обставини, дії оточуючих людей тощо) і внутрішні (індивідуально-типологічні, особистісні) чинники здійснюють вплив на процес адаптації підлітка не безпосередньо, а через структурні компоненти “Я-образу” підлітка. Причини, що впливають на ускладнення адаптивної діяльності у підлітковому віці, зумовлюють і формування

психічного новоутворення – відкриття внутрішнього “Я”, усвідомлення своєї унікальності та неповторності.

4. Модель адаптивної діяльності підлітка включає такі взаємопов’язані компоненти: змістовно-інформаційний, когнітивний, цільовий, мотиваційно-потребовий, емоційний, комунікативний, результативний, оцінний, поведінковий, корекційний. Співвідношення взаємозв’язку між цими компонентами визначають якість адаптації.
5. Дослідження показало, що внутрішні чинники успішності адаптації пов’язані з особливостями темпераменту та ознаками адаптивності: особистісний самоконтроль, індивідуальна саморегуляція, сензитивність, самореалізація, інтелектуальна активність, психодинамічна ергічність і пластичність, здібності до досягнення. Адаптивною психодинамічною властивістю є активність, а неадаптивною – емоційність.
6. В особистісній структурі адаптивних підлітків центральним компонентом, який відображає якісно самоконтроль поведінки, психічного і соматичного стану є особистісний самоконтроль та активність, неадаптивних – такий компонент відсутній.
7. Рівень адаптації студента-підлітка залежить як від його індивідуальних властивостей, так і від особливостей розвитку: а) когнітивного (рівень інтегруючої та диференціюючої складності “Я-образу”, особистісна рефлексія, саморегуляція); б) емоційно-оцінного (рівень тривожності, рівень розвитку самооцінки вольових якостей, самоповаги, самооцінки загальної психічної активності, самоактуалізації, емоційне ставлення при формуванні стратегії вирішення як складної ситуації, так і стратегії життєвої перспективи (образи “Я-минуле”, “Я-тепер”, “Я-майбутнє”) та в) поведінкового (інтернальні-екстернальні якості локусу контролю поведінки, основні форми взаємодії у конфліктних ситуаціях) компонентів.
8. Визначено і сформульовано основні принципи розвитку адаптації підлітка як суб’єктної активності особистості та розроблено адаптивно-розвивальну програму тренінгу для них. Підлітки неадаптивної групи потребують певних умов, засобів, стилів спілкування на консультативному та психокорекційному етапах. Найбільш ефективними в ході психокорекції виявилися методи, що включають елементи ігрового тренінгу, тематичні малюнки, релаксаційні комплекси.
9. Процес адаптації підлітків до нових умов навчання можна прискорити за умов розвитку структурних компонентів “Я-образу”: а) когнітивного – підвищення рівня особистісної рефлексивності, інтегруючої складності “Я-образу”, її позитивної насиченості; використання ними абстрактних, узагальнених установок на себе; зменшення кількості негативних самохарактеристик; становлення загалом позитивної рефлексивності; б) емоційно-оцінного – розвитку адекватного рівня самоповаги, самооцінки вольових якостей, загальної психічної активності, рівня особистісної та ситуативної тривожності; формування позитивних уявлень при формуванні моделі життєвої перспективи (образи “Я-минуле”, “Я-тепер”, “Я-майбутнє”),

навичок цілепокладання, самоактуалізації; розвитку впевненості у своїх силах; зменшення кількості неадекватних, суперечливих емоційних установок на себе; в) поведінкового – збільшення показників інтернального локусу контролю поведінки, актуалізації самоконтролю, відповідальності підлітків за свої вчинки; намагання вирішувати складні ситуації шляхом знаходження адекватних чи компромісних рішень; уникнення деструктивних форм зовнішньої поведінки: агресивності, шкідливих звичок тощо.

Коло питань, що розглядалися в нашій роботі, не претендує на вичерпну повноту аналізу адаптивної діяльності підлітка в нових умовах навчання, що неможливо в обмежених рамках дисертаційного дослідження. Шляхи подальшого дослідження даної проблеми ми вбачаємо у вивченні питання зняття психологічних бар'єрів у процесі адаптації підлітка, впливу внутрішніх конфліктів особистості на даний процес тощо.

Основний зміст дисертації висвітлено у таких публікаціях автора:

1. Бойко І.І. Психологічний аналіз залежності процесу адаптації підлітка від його функціонального стану // Психологія. Збірник наукових праць НПУ. – К., 1999. – Випуск 1(4). – С.129–131.
2. Бойко І.І. Психологічна адаптація підлітка до нових умов навчання // Психологія. Збірник наукових праць НПУ. – К., 1999. – Випуск 2(5). – С.92–95.
3. Бойко І.І. Педагогічна корекція як фактор прискорення соціально-психологічної адаптації підлітків до нових умов навчання // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України. – К., 2001. – Т. III, ч.1. – С.189–194.
4. Бойко І.І. Психологічна дезаптація підлітка: причини виникнення // Соціалізація особистості. Міжкафедральний збірник наукових статей НПУ імені М.П. Драгоманова. – К., 1998. – Випуск 3. – С.41–47.
5. Бойко І.І. Адаптація як вияв активного ставлення підлітка до свого життя // Духовність як основа консолідації суспільства. Аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників НДІ “Проблеми людини”. – К, 1999. – Т.16. – С.291–297.

Бойко І.І. Соціально-психологічна адаптація підлітка до нових умов навчання. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. -Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2002.

Дисертацію присвячено питанням процесу активізації та прискорення процесу соціально-психологічної адаптації студентів підліткового віку до нових умов навчання. У дослідженні теоретично обґрунтована та експериментально

перевірена залежність процесу адаптації студентів підліткового віку від їх функціонального стану, індивідних та особистісних особливостей. Встановлено загальні та індивідуальні особливості адаптивної діяльності студентів-підлітків, які детерміновані структурними компонентами адаптації (когнітивним, емоційно-оцінним, поведінковим) у поєднанні з індивідуально-психологічними особливостями підлітків. Апробована адаптивно-розвивальна програма (система психокорекційної роботи), яка зорієнтована на активізацію та прискорення соціально-психологічної адаптації студентів-підлітків до нових умов навчання.

Ключові слова: адаптація, адаптованість, неадапованість, дезадаптивність, адаптивна діяльність, самоактуалізація, самоаналіз, тривожність, психокорекційна діяльність.

Бойко И.И. Социально-психологическая адаптация подростка к новым условиям обучения. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. – Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова, Киев, 2002.

Диссертация посвящена вопросам процесса активизации и ускорения процесса социально-психологической адаптации студентов подросткового возраста к новым условиям обучения.

Сделан анализ научных подходов к решению проблем адаптации как объекта исследования, рассмотрена проблематика подросткового возраста с точки зрения проявления индивидуально-психологических особенностей и основных тенденций становления потенциала “Я”; рассмотрена непрерывность адаптации, которая есть актуальным уровнем среды жизнедеятельности (пространственные, временные и содержательные рамки). Рассматриваются понятия биологической, психологической и социальной адаптации.

В работе психологическое понятие адаптации рассматривается как своеобразный вид деятельности – адаптивной деятельности, которая обусловлена изменениями во взаимодействии личности и окружающей среды и направлена на оптимизацию этого взаимодействия. Это возможно на основе оценки характера взаимодействия личности и окружающей среды и, если это необходимо, определенной коррекции этого взаимодействия.

Дано краткое описание методических подходов к изучению объекта, обоснование основных внутренних и внешних критериев групп адаптивности студентов-подростков в новых условиях жизнедеятельности, а также описана система методов исследования уровней развития адаптивности. Представлена процедура дифференциации испытуемых подростков на группы “адаптивных”, “неадаптивных” и дезадаптивных. Описаны результаты анализа зависимости процесса адаптации студента-подростка от его функционального состояния.

В результате исследования 130 студентов-подростков было выделено три группы: I – здоровые; II – подростки, которые имеют разные функциональные

отклонения в органах и системах (те, которые долго и часто болеют); III – подростки с хроническими заболеваниями. В результате дальнейшего исследования эти подростки составили адаптивную (42 человека), неадаптивную (56 человек) та дезадаптивную (32 человека) группы.

Представлены результаты сравнительного анализа различий темперамента в группах; дан анализ личностным свойствам подростков, которые отображают характерологические свойства человека как субъекта деятельности; дана оценка степени адаптированности отдельно в группах адаптивных и неадаптивных и был проведен сравнительный анализ личностных характеристик. Таким образом, в качестве внутренних факторов уровня адаптивности мы выделили особенности факторной структуры адаптивности – личностный самоконтроль, индивидуальная саморегуляция, сензитивность, самореализация, интеллектуальная активность, психодинамическая ергичность и пластичность, способности к достижению. Эти положения вошли в основу эмпирического исследования; установлены общие и индивидуальные особенности адаптивной деятельности студентов-подростков, которые детерминированы структурными компонентами “Я-образа” (когнитивным, эмоционально-оценочным, поведенческим) в сочетании с их индивидуально-психологическими особенностями.

Рассматриваются основные подходы и приемы к психокоррекции неадаптивных и дезадаптивных студентов подросткового возраста и внедрение адаптивно-развивающей программы по активизации и ускорению социально-психологической адаптации. Основная цель программы тренинга:

1) реконструкция и формирование содержательного компонента самоидентичности; 2) тренировка уверенности в себе и формирование эмоционально-ценностного самопринятия; 3) активизация и формирование умений самопроекции и анализа сложной ситуации, которая сложилась.

В работе представлены результаты проведенного тренинга. Проанализированы те изменения в самосознании, которые наблюдались у подростков после работы в тренинговых группах; положительные изменения в структуре личностной рефлексивности подростков – ее усложнении, реалистичности и т.д.; в развитии адекватности самоотношения, самооценки, волевых черт характера, личностной ситуативной тревожности, положительной стратегии жизненной перспективы (образы “Я-прошлое”, “Я-теперь”, “Я-будущее”); в становлении интернальных качеств субъективного локуса контроля поведения, навыков сотрудничества и поиска компромиссных решений.

На основе полученных выводов разработаны практические рекомендации для школьных психологов, преподавателей, классных руководителей по диагностике и коррекции адаптивного поведения неадаптивных и дезадаптивных подростков.

Ключевые слова: адаптация, адаптивность, неадаптивность, дезадаптивность, адаптивная деятельность, самоактуализация, самоанализ, тревожность, психокоррекционная деятельность.

Boyko LL Socio-psychological adaptation of a teenager to challenging (new) conditions of study. –Manuscript.

Dissertation seeks the degree of a Kandidat of Psychological Sciences within Speciality 19.00.07 – Pedagogical- and Age Psychology.– National Pedagogical M.P. Dragomanov University, Kyiv, 2002.

This Dissertation deals with the processes of activation and acceleration of the socio-psychological students' (young adults') adaptation to the new challenging conditions of study. Experimentally researched and theoretically reasoned is the dependence of adaptation processes for the students (young adults) in age groups based on their (students') functional condition, as well as those of individual and personal specifics. Stated are both common and individual peculiarities of adaptation activity of students (young adults) determined by "Me-character" components (cognitive-, emotionally-estimated-, behavior-) together with their individual- and psychological specifics; practically developed is the program (system of psychocorrection work) oriented on activation and acceleration of social-psychological adaptation of students (young adults).

Key words: adaptation, adaptiveness, unadaptiveness, desadaptiveness, adaptive activity, self-actualization, self-analysis, restless state, and psychocorrection activity.

Поверніть книгу не пізніше зазначеного терміну

ООО «Трансфер», Т. 40 000. 2002 р.

Підписано до друку 04.02 2002р. Формат 60X90/16

Ум. друк. арк. 0,9 Обл.- вид. арк. 0,9

Тираж 100 прим. Зам. № 14

"АВТОРЕФЕРАТ"

01034, м.Київ – 34, пров. Георгіївський, 2, оф.29
т. 578-04-14, 228-14-26, 294-71-27

